

6. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

УДК 339.924(477):65.012.8:33

Дубик В. Я.

СТРАТЕГІЧНИЙ ВИМІР НАПРЯМІВ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ЇЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Проаналізовано підходи і пропозиції до пріоритетного шляху гео економічного розвитку України у стратегічному вимірі, зроблено спробу узагальнити переваги і недоліки можливих напрямів інтеграції під кутом зору економічної безпеки нашої держави.

Ключові слова: глобалізація, євроінтеграція, Європейський союз, європейський вектор, євразійський вектор, економічна безпека, національна економіка, конкурентоспроможність

Dubyk V.

STRATEGIC DIMENSION OF INTEGRATION DIRECTIONS AND GLOBALIZATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF ITS ECONOMIC SAFETY

Summary. The approaches and proposals to the priority of geo-economic development of Ukraine are analyzed. The advantages and disadvantages of the possible integration directions within the frame of state economic safety are summarized.

Keywords: globalization, European integration, European Union, European vector, Eurasian vector, economic safety, national economy, competitiveness

1. Вступ

Проблема захисту життєздатності всіх складових суспільного виробництва, зокрема і самої держави загалом, в історичному вимірі завжди була пріоритетною. Тому, з огляду на глобалізаційні та інтеграційні тенденції розвитку початку XXI століття, особливе місце належить проблемі економічної безпеки держави щодо забезпечення її суверенітету, конкурентоспроможності, обороноздатності, підтримання соціальної злагоди в суспільстві, органічного входження кожної країни у систему світової економіки.

Глобалізація відкриває перед людством великі можливості в розширенні сфер обміну товарами, послугами, інформацією, технологіями та капіталом, взаємодії у гуманітарній сфері, духовному збагаченні особистості.

Водночас для значної частини людства глобалізація має і суттєві загрози, зумовлюючи розмежування країн на “цивілізаційний центр” і “периферійну зону”, поглиблюючи їх диференціацію в соціально-економічному розвитку та економічний і технологічний розрив між багатими і бідними країнами [6, с. 585-586].

Оскільки рух України шляхом інтеграції мусить обов'язково кореспондуватися із сучасними глобалізаційними процесами, враховувати їх основні тенденції, позитивні сторони та суперечності, то вибір пріоритетного шляху геоекономічного розвитку в стратегічному вимірі із позицій економічної безпеки набуває величезної ваги.

Під таким кутом зору тема статті є актуальною як у теоретичному, так і практичному відношеннях.

2. Аналіз основних літературних джерел

Зазначимо, що проблеми економічної безпеки держави в умовах глобалізації досліджуються у працях вітчизняних учених-економістів О. Білоруса [1], В. Гецця [3], Б. Губського [5], З. Варналія [6], О. Власюка [2], Д. Лук'яненка [9], В. Мунтіяна [11], В. Сіденка [12], І. Смірнова [14], С. Соколенка [15], А. Філіпенка [18], С. Фоміна [19; 20] та ін.

Вони у своїх працях розглядають інтеграційні процеси економіки України в умовах глобалізації, полемізують щодо зовнішньоекономічних пріоритетів нашої держави, аналізують позитивні та негативні наслідки світової та європейської економічної інтеграції.

Однак, ця проблема ще не одержала достатнього фундаментального й узагальнюючого відображення в економічній літературі, без яких неможливо формувати інституційне і нормативно-правове середовище та розробляти антикризові програми і національну стратегію розвитку.

Виходячи з теоретичної, практичної та наукової актуальності даної теми, автор ставить мету розглянути основні напрями інтеграції України у світову економічну спільноту, визначити найпріоритетніший і найперспективніший із них у контексті економічної безпеки країни.

Розглядаючи економічні аспекти глобалізації, наголосимо, що Україна внаслідок ринкової трансформації і лібералізації зовнішньої торгівлі опинилася в конкурентному середовищі. Сучасні тенденції економічного розвитку засвідчують, що на світовий ринок можуть успішно виходити не тільки потужні транснаціональні компанії, а практично кожен суб'єкт підприємницької діяльності, включаючи окремого громадянина. Це новий і ще недостатньо вивчений феномен, який надає специфічних рис глобальній економіці, що формується [10, с. 20]. Щоб успішно вирішити ці завдання, потрібно мати довгострокову національну концепцію і стратегію економічного розвитку країни. Тільки за таких умов Україна може претендувати на включення в глобальні та європейські інтеграційні процеси.

Виходячи з концептуальних положень і основних завдань зовнішньоекономічної політики нашої держави, сьогодні постають два стратегічні вектори інтеграції економіки України у світове господарство: курс на повноправне членство в Євросоюзі; розвиток глибоких інтеграційних зв'язків з Росією та іншими країнами СНД.

3. Курс на повноправне членство в Євросоюзі

Україна визначила курс на інтеграцію до Європейського Союзу як стратегічну мету своєї зовнішньоекономічної політики. Пріоритет європейського вектору економічної інтеграції України обумовлений геополітичними, історично-культурними, суспільно-політичними факторами.

Географічно Україна знаходиться в Європі. Саме тут, у Карпатах, розташований географічний центр Європи. За територією вона майже вдвічі більша за Польщу чи Німеччину, більша за Францію та Іспанію. Крім того, це близько 50-ти мільйонів людей, що проживають на цій території. А ще – це культура, що ґрунтується на багатовіковій історії людей, які населяли ці землі впродовж тисячоліть. І саме історичний аналіз існування спільнот на нашій землі доводить правомірність віднесення їх культури до європейського типу, а не до азійського [7, с. 555].

Реалізація “Європейського вибору” України залежить від відповідного “українського вибору” з боку ЄС, тобто від його бажання приймати чи не приймати Україну до свого складу. Тому, якщо припустити, що Україна інтенсифікує курс економічних та політичних реформ і у віддаленому майбутньому відповідатиме всім копенгагенським критеріям вступу до ЄС (створення демократичного, громадянського суспільства, ефективної конкурентноспроможної ринкової економіки), то і в даному випадку може статися так, що деякі внутрішні проблеми, властиві самому ЄС стануть на перешкоді “європейському вибору” України.

Серед незалежних від України факторів, що негативно впливають на її євроінтеграційні перспективи назвемо такі:

- фактор переважаності ЄС. Деякі зарубіжні експерти вважають, що із збільшенням кількості членів Євросоюзу зменшуватиметься його ефективність, ускладнюватиметься процес ухвалення рішень. Показовою у цьому плані є думка Маргарет Тетчер. Вона у книзі “Уміння керувати державою” заявляє, що ЄС – це організація яка не піддається реформам і у майбутньому “через відсутність спільних інтересів, ця конструкція розвалиться” [19, с. 44];

- фактор реформування ЄС. Євросоюз сьогодні зіткнувся з великими проблемами. Ще й досі не створено спільного транспортного ринку, єдиного економічного простору, мобільного ринку праці, гальмується розвиток внутрішнього ринку товарів та послуг, сповільнилася реформа податкової і пенсійної систем;

- валютний фактор. Запровадження євро, як єдиної валюти, має свої досягнення і прорахунки. Передбачалося, що єдина валюта забезпечить економічну стабільність і ліквідує наслідки коливання національних курсів валют. Однак, виявилось, що після запровадження євро національні уряди втратили можливість регулювати торговельні і платіжні баланси, заохочувати зростання інвестицій і зайнятості. Велика Британія, Данія та Швеція ще й досі залишаються поза межами Європейського валютного союзу;

- німецький фактор. Розширення Євросоюзу на Схід активно підтримує тільки Німеччина. Це пояснюється тим, що вона намагається частково відновити те спільне геополітичне, цивілізаційне, культурне та економічне поле, яке до першої світової війни розумілося як “Німецька Серединна Європа”. Зрозуміло, що посилення економічних і політичних позицій Німеччини не буде позитивно сприйняте іншими членами ЄС і призведе до нових протиріч.

Крім названих факторів є ще й інші, не менш важливі перешкоди. Це зростання націоналістичних та ізоляційних настроїв серед європейських народів, які гостро проявляються у теперішніх євроінтеграційних процесах. Посилення європейського націоналізму, зокрема у “старих” країнах-членах ЄС потрібно розглядати як реакцію населення цих країн на загрозу обмеження національного суверенітету. Особливо їх лякає посилення міграційних потоків з менш розвинутих країн та країн третього світу.

Підкреслимо, що в кожній з країн ЄС націоналізм має свої характерні особливості та відмінності, однак можна відмітити спільні риси, що об'єднують європейських націоналістів різних країн. До таких рис відносяться:

1. Антиглобалізм та антиамериканізм. Негативне ставлення до діяльності багатонаціональних та транснаціональних американських корпорацій та деяких міжнародних Організацій, що проводять політику глобалізації (СОТ, МВФ).

2. Євроскептицизм. Розглядання Євросоюзу в його нинішньому вигляді як одного із компонентів світового глобалізаційного проекту, спрямованого на знищення національних суверенітетів країн-членів та їх національних культур, на утвердження космополітизму, на подальшу денационалізацію та дехристиянізацію європейських народів.

3. Відстоювання концепції “Європи націй”, тобто Європи як співдружності незалежних, рівноправних країн на основі спільних християнських та європейських цивілізаційних цінностей.

4. Різке заперечення можливості подальшого збільшення членів ЄС, яке, на їх думку, планується космополітичною бюрократією та транснаціональними корпораціями заради своїх егоїстичних інтересів. Таке розширення Євросоюзу, вважають націоналісти, може призвести до глибокої економічної кризи у “старих” країнах-членах та до організаційного колапсу в межах Євросоюзу, особливо у зв'язку із можливим вступом до ЄС Туреччини.

5. Націоналісти, здебільшого із “старих” країн - членів ЄС, вимагають зупинити подальше розширення Євросоюзу, визнати східні кордони Польщі, Угорщини, Словаччини і Румунії остаточним східним кордоном Євросоюзу, іншими словами, виступають проти включення до ЄС навіть у віддаленому майбутньому не тільки Туреччини, а й України.

6. Вкрай негативне відношення до мігрантів з країн “інших цивілізацій”, зокрема Азії та Африки.

7. Традиціоналізм. Відстоювання традиційних релігійних, моральних, національних та культурних цінностей європейських народів. Негативне ставлення до модернізму, “мультинаціональної культури”, представників “нетрадиційної” сексуальної орієнтації, порнографії, вживання наркотиків, евтаназії і т.п.

8. Реваншизм. Незадоволення станом сучасних державних кордонів своїх країн та відстоювання права на їх “мирний перегляд” (вимоги, які висувують деякі націоналістичні партії та організації в Німеччині, Румунії, Угорщині) [20, с. 22-23].

У контексті державної безпеки України варто зазначити, що її інтеграція до ЄС можлива за умови досягнення європейських стандартів в обумовлених сферах одночасно із відмовою від частини державного суверенітету і добровільною передачею деяких повноважень державної влади наднаціональним виконавчим органам. Ця обставина характерна і для інтеграції України з Росією та іншими країнами СНД.

Щодо торгівлі, то останніми роками на частку ЄС припадало 22,5% зовнішньоторговельного обороту України. Структура українського товарного експорту до ЄС складається переважно з напівфабрикатів: відсоткове співвідношення виглядає таким чином: неблагородні метали та вироби з них – 33,9%; текстиль – 16,6% (такий відсоток маємо в основному за рахунок так званих “дальницьких схем”); хімічна продукція – 11,6%; машини, устаткування й меха-

нізми – 5,1 %; решта – на інші товари та послуги. Водночас частка України в зовнішньоторговельному обороті ЄС незначна: на неї припадає менше 1% загальної торгівлі ЄС. Обсяги прямих іноземних інвестицій країн ЄС в Україну також дуже малі, порівняно як з іншими країнами Центральної та Східної Європи, так і з врахуванням потреб України в капіталовкладеннях, і не мають істотного значення для національної економіки [6, с. 588].

Визначальним фактором економічної безпеки є конкурентоспроможність економіки. Виходячи з аналізу сучасного стану української економіки, потрібно вирішити такі проблеми:

- виділити із структури національного господарства для експорту ті товари, які є дефіцитом на європейському ринку, тобто мають особливі якості, а відтак цікавили б європейців;

- знижувати собівартість продукції за рахунок зменшення матеріаломісткості та енергоємності виробництва, а не завдяки дешевій робочій силі, зменшенню експортної ціни та протекціоністській політиці держави, що має місце сьогодні;

- потрібно вже сьогодні створювати спільні виробництва, передусім у деяких високотехнологічних галузях, де Україна може багато чого запропонувати, незважаючи на високу конкурентність і незацікавленість країн Євросоюзу у появі української продукції на європейських ринках.

Однак, перелічені вище перешкоди не повинні відлякувати Україну від її євроінтеграційних прагнень. Багато країн-членів ЄС (Польща, Литва) люблять інтереси нашої держави. Вони популяризують думку, що Україна повинна стати невід'ємною частиною Європи, і що процес її об'єднання без України не буде завершеним. Сьогодні Європа вже не відхрещується від нас, не акцентує на політичній нестабільності та великій залежності від Росії. Тому потрібно використати цей історичний шанс.

4. Розвиток глибоких інтеграційних зв'язків з Росією та іншими країнами СНД

Цей вектор зовнішньоекономічної політики України продиктований об'єктивними і суб'єктивними чинниками: сусідським становищем, єдністю економічних зв'язків, залежністю економіки України від російських енергоносіїв, живучістю старих стереотипів. Отже, Росія та інші країни СНД є і будуть стратегічними партнерами для України. Про це яскраво свідчить динаміка зовнішньої торгівлі товарами між ними. Якщо експорт в країни СНД у 2000 році становив 4459,7 млн. дол. США, то у 2011 році – 26177 млн. дол. США; імпорт відповідно 8029,6 млн. дол. США, і 37212,4 млн. дол. США. З них на долю зовнішньої торгівлі України з Росією припадає: експорту 3515,6 млн. дол. США в 2000 році і 19819,6 млн. дол. США в 2011 році; імпорту відповідно 5824,9 млн. дол. США і 29132,2 млн. дол. США [16, с.252].

Головний інтерес України щодо співробітництва на пострадянському просторі полягає у формуванні дієвого механізму регулювання економічних відносин, який враховує реальний стан економіки і потреби у заходах, спрямованих на забезпечення стійкого економічного зростання і міжнародної конкурентоздатності економіки.

Пріоритетами економічного співробітництва на пострадянському просторі для України є:

1. Підвищення стабільності і замкненості технологічних циклів на території України в усіх галузях національної економіки.

2. Забезпечення національної економіки дефіцитними ресурсами і створення на цій основі конкурентноздатної, орієнтованої на експорт продукції.

3. Відновлення і створення інтеграційних економічних зв'язків, які не містять позаекономічних ознак і спрямовані на економічну реконструкцію і європейську інтеграцію, випуск продукції, що буде мати збут поза межами національного ринку і ринку СНД.

4. Залучення капіталу з пострадянських країн у виробничі та переробні галузі національного АПК задля збільшення обсягів реалізації продукції на внутрішньому ринку країн СНД.

5. Стимулювання використання країнами СНД транспортної інфраструктури України, а також взаємопроникнення підприємств і ділових структур недержавних форм власності.

6. Збереження виробництва, технологій і кадрового потенціалу ВПК і оборонної промисловості [7, с. 615].

У межах СНД створено декілька об'єднань: ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова); Євразійське Економічне Співтовариство (ЄврАзЕС); Організація регіональної інтеграції (ОРІ); Єдиний економічний простір (ЄЕП); Митний союз. Утворення цих союзів свідчить про єдину основу і схожість економічних процесів у країнах Співдружності, а відтак передбачає теоретичну можливість спільного вирішення проблем економічного розвитку в країнах СНД на фундаменті лібералізації міждержавних економічних відносин, формування нової системи поділу праці, реструктуризації економіки у межах СНД. Проте досвід показує, а логіка економічних процесів підтверджує, що головною умовою інтеграції є не формальна, а реальна спільність інтересів. Такої спільності інтересів у межах Співдружності ще немає.

Позиція Росії щодо України має на меті залучити Україну до тіснішої інтеграції чи то в межах ЄврАзЕС, чи то – ОРІ, чи то – ЄЕП, чи то – Митного союзу. Що ж до створення просто зони вільної торгівлі без будь-яких товарних вилучень, то Росія вважає, що така зона “нічого не дасть” і, що потрібно йти до розвиненіших форм інтеграції [19, с. 50].

Однак, ринок Росії та інших країн СНД технологічно менш розвинутий, порівняно невимогливий і безумовно може забезпечити полегшені умови збуту української експортної продукції в режимі вільної торгівлі. Але світовий досвід конкурентної боротьби доводить, що орієнтація на подібні ринки є негативним фактором, що стримує виробничий прогрес, “продукує” технологічний занепад. Ринок ЄС, на думку експертів, має стимулювати протилежні тенденції: конкурентоспроможну продукцію, високі технології, інновації тощо.

Потрібно зважати і на той факт, що джерела економічного зростання в Україні і Росії принципово різні, і це визначає суттєві структурні відмінності їхніх економік. Економіка Росії, як і Казахстану, має чітко виражений сировинний напрям. Саме сировина, передусім нафта і газ, домінують в експорті цих країн. Їх сировинні комплекси споживають значну частку інвестицій. Зростання російської економіки на 3/4 забезпечується нафтогазовим комплексом.

В Україні головним джерелом збільшення ВВП є накопичення за рахунок таких важливих галузей як машинобудування, виробництво товарів широкого вжитку, будівництво, металургія, хімічна промисловість. Українська економіка, на відміну від російської, що розвивається за рахунок експорту енергоносіїв та низьких внутрішніх цін на них, обрала іншу стратегію розвитку, акцентуючи увагу на ринкових механізмах, технологічному оновленні, структурних змінах, але поки ці положення залишаються лише на декларативному рівні.

Виходячи із сировинної направленості економік Казахстану і Росії, економічна політика ЄП орієнтується на безкоштовне транспортування російських і казахстанських енергоносіїв у Європу через територію України і Білорусії та використання їхніх нафтопереробних потужностей.

За такого підходу можна говорити лише про використання українського виробничого потенціалу для обслуговування російської добувної промисловості й оборонного сектору, але не про укріплення української економіки як самодостатнього технологічного розвинутого комплексу.

5. Висновки

Отже, євразійський вектор економічної інтеграції варто розглядати у паралельній площині з головною стратегічною метою України – повноправне членство у Євросоюзі.

На саміті “Україна-ЄС” 25 лютого 2013 року у Брюсселі українська делегація підтвердила свій стратегічний євроінтеграційний курс. Зі свого боку Євросоюз готовий підписати угоду про асоціацію Україна – ЄС, включаючи поглиблену і всеохоплюючу зону вільної торгівлі в листопаді цього року під час саміту “Східного партнерства” у Вільнюсі. Для цього Україна повинна зробити поступ у трьох сферах: виправити недоліки у виборчому законодавстві; припинити вибіркове правосуддя та реформувати судочинство; виконати попередні домовленості двостороннього саміту 2011 року і Ради ЄС із закордонних справ від 10 грудня 2012 року щодо розвитку економіки.

І насамкінець зазначимо, що договір про ЗВТ+ з ЄС який є економічною частиною Угоди про асоціацію виключає можливість вільної торгівлі з Митним союзом. За таких умов Україні потрібно витримати політичний та економічний тиск Росії і реалізувати євроінтеграційні амбіції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білорус О. Глобалізація і національна стратегія України / О. Білорус. – К.: Батьківщина, 2001. – 465 с.
2. Власюк О.С. Виклики та загрози фінансової безпеки України на середньострокову перспективу / О.С. Власюк // Фінанси України. – 2012. – №5. – С. 3-13.
3. Геєць В. М. Розгортання фінансово-економічної кризи в Україні у 2009 р.: негативні наслідки та засоби їх пом'якшення: наук.-аналіт. доп. / ред.: В. М. Геєць; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К., 2009 – 159 с.
4. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.; Керівник авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
5. Губський Б. Європейський вектор інтеграційної політики України / Б. Губський // Економіка України. – 2003. – №5. – С. 19-28.

6. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
7. Крисаченко В. С. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / [авт. кол.: В. С. Крисаченко, М. Т. Степико, О. С. Власик та ін.]; за ред. В. С. Крисаченка. – К.: НІСД, 2003. – 632 с.
8. Лукінов І. Глобалізація і розвиток економіки України / І. Лукінов // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2002. – Випуск 8-1.
9. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: навч. посібн. / Д. Г. Лук'яненко. – К.: КНЕУ, 2005. – 204 с.
10. Марчук С. Україна нова парадигма поступу / С. Марчук. – К.: Авалон, 2001. – 263с.
11. Мунтіян В. Глобалізація: витоки і перспективи / В. Мунтіян // Світ фінансів. – 2012. – Вип. 2. – С. 28-35.
12. Сіденко В. Р. Вектори інтеграції України у світове господарство. / В. Р. Сіденко [та ін.] // Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. – К.: Либідь, 2002. – 470 с.
13. Сіденко В.Р. Глобализация и экономическое развитие: монография / В. Р. Сіденко. – К.: Фенікс, 2008. – 376 с.
14. Смірнов І. Г. Соціальні виклики глобалізації: український контекст / І. Г. Смірнов // Зовнішня торгівля, економіка, фінанси, право. – 2012. – №1. – С. 61-70.
15. Соколенко С. І. Глобалізація і економіка України / С.І. Соколенко. – К.: Логос, 1999. – 568 с.
16. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Держкомстат України; [за ред. О. Г. Осауленка]. – К.: ТОВ “Август Трейд”, 2012. – 559 с.
17. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 рр.) “Шляхом європейської інтеграції” / [авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін]; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
18. Філіпенко А. С. Інтеграційні перспективи України: бігравітаційна модель / А. С. Філіпенко // Економіка України. – 2005. – №6. – С. 11-22.
19. Фомін С. Інтеграційні процеси та пошук зовнішньоекономічних пріоритетів України / С. Фомін // Євроекономічний вимір інтеграції. – 2004. – №2. – с.42-58.
20. Фомін С. Європейський дім: труднощі розширення / С. Фомін // Політика і час. – 2004. – №11. – с. 21-26.